

VUICĪS RAKSTEIT

LATGALISKI!

POŠVUICEIBYS
MATERIALS

2016

VASALS!

Voi Tu prūti raksteit latgaliski?

Ka jau roksti latgaliski, vari puorbaudeit sevi, voi tū dori pareizi. Ka naroksti — niu Tev byus vareiba tū īsavuiceit!

Pīduovojam vīnkuoršā tekstā raksteitus svareiguokūs latgalīšu rokstu volūdys nūsacejumus i iz tim baļsteitus aizdavumus, kab pasatrenēt raksteit latgaliski.

Pamats aizdavumim jimts nu 2007. godā LR Tīslītu ministrejīs Valsts volūdys centra izdūtājim Latgalīšu pareizraksteibys nūsacejumim. Dorbs latgalīšu rokstu volūdys normiešonā i sakuortuošonā turpynojs, tok suokums jau ir i deļkuo nasavuiceit jau tagad?

Pošvuiceibys materials "Vuicīs raksteit latgaliski!" byus nūdereigs gon jaunīšim kasdīnys saziņā, gon ari Latgolys kulturys i sabīdryskājim darbinīkim kasdīnys dorbā, kai ari vysim, kurim ir svareigi prast pareizi raksteit latgaliski.

Materialu sagatavejuse bīdreiba "Latgolys Studentu centrs", eistynojs projektū "Vuicīs raksteit latgaliski kūpā ar LaKuGu!" ar bīdreibys "LR" finansialu atbolstu. Saturu sagatavejuse ilggadeja latgalīšu tekstu korektore Muora Mortuzāne-Muravska.

Kūpumā materialā īkļautys ostonis nūdarbeibys, kotru nu tom veļtejsūt sovom temom. Teoreju papyldynojs praktiski aizdavumi i tim pīvīnuotuos atbiļdis, kas ļaus puorbaudeit, voi teoreja ir īsavuiceita pareizi.

Esi gotovs? Suocam!

[LATGALĪŠU
KULTURYS
GAZETA.LV]

Atsauksmis syti iz info@lakuga.lv

1. NŪDARBEIBA

Latvīšu literarū volūdu i tuos sistemu mes asam vucejušīs školā, deļtam daudz kur vīgluokai īguoduošanai tiks dūti saleidzynuojumi ar latvīšū literarū volūdu. Gon latgalīšu rokstu volūda, gon latvīšu literaruo volūda ir radnīceigys volūdys. Kotra volūda ir sistema — leidz ar tū, pamatojūtīs iz latvīšu volūdu, var saprast ari latgalīšu rokstu volūdys sakareibys. Pīvadumam, mes vysī zinim, ka latvīšu **a** latgalīšu volūdā puorsamej par **o**. Sistema dorbojās na tikai patskaņūs, bet ari cytur.

Skanis, burti i jūs raksteiba

Latgalīšu volūdā ir gondreiž vysys taidys pošys skanis kai latvīšu volūdā i tuos apzeimoj ar burtim **a, ā, b, c, č, d, e, ē, f, g, ģ, h, i, y, ī, j, k, ķ, l, ļ, m, n, ņ, o, p, r, s, š, t, u, ū, v, z, ž** i burtu savīnuojumim **dz, dž**.

Divskaņus roksta ar burtu savīnuojumim **ai, au, ei, ie, iu, yu, ou, ui, uo**.

Taitod golvonuo atšķireiba — burts **y**, ar kū apzeimoj cītu **i** (kai krīvu volūdā **ы**).

Leidzskani izrunā ir cīti voi meikstynuoti.

Svareigi!

Leidzskāņu burtus nameikstyno, kod aiz jūs ir **e, ē, i, ī** voi **ei, ie, iu**: saule, lēkt, likt, kugis, līkt, neit, lieni, kiula, šliukt.

Ituos skanis (**e, ē, i, ī, ei, ie, iu**) izrunā meikstyno leidzskani, bet rokstūs tū naruoda. Vysūs cytūs gadīņūs, kod leidzskāņš runā ir meiksts i aiz jūs nav itūs skāņu (**e, ē, i, ī, ei, ie, iu**), roksta meikstū leidzskani: ļaut, ņaudēt, kuģa, ceļt, rūtaļa, bruoļs (bet bruoli), akmiņš (bet akmini), viļņs (bet viļņi).

Taipat kai latvīšu volūdā, arī latgalīšu volūdā ir šaurais i plotais **e, ē**. Tikai latgalīšu rokstu volūdā plotū **e** bīži viņ jauc ar **a**. Zeme, zama, zjamja, zemja, zjame?

Kurs variants ir eistais? Kai saprast, kū raksteit?

Pyrmkuort, itūs skaņu izruna atsašķir. Pasoki skali latgaliski — "Zeme ir zemāk". Vuordā "zamuok" (zemāk) ir teirs **a**, bet vuordā zeme — dreīžuok cīši plots **e**. Taitod roksti e — zeme.

Ka labi zyni latvīšu literaruos volūdys izrunu, paleigā var īt latvīšu i latgalīšu skaņu puormaiņu zynuošonys.

Zinim, ka latvīšu plotais e latgalīšu volūdā puorsamej par a: ezers — azars, tēvs — tāvs.

Ka ir švuorbys, kaidu burtu raksteit, padūmoj, kaidis e tymā pošā vuordā ir latvīšu volūdā. Ka plots, roksti a, ka šaurs — roksti e: egle, svece, es, depe ('ķepa').

Taipat ari var paleidzēt tys, kas jau īprīkš raksteits — **e, ē** (ari i, ī, ie, ei, iu) meikstynoj leidzskanus, kas ir pyrma jūs. Vuordā zeme gon skaņa z, gon m teik izrunuota meikstai. Taitod tī "dorbojās" meikstynuotuojs e, kurs ari juonūruoda rokstūt.

Svareigi!

Nameikstynoj leidzskanus ar burta j paleidzeibu — tū jau ir izdarejuši meikstynuoji patskani e, ē, i, ī, ei, ie, iu. Taitod napareizi: zjamja, svjacja, mjasj, dvjāsjaļa. Pareizi: zeme, svece, mes, dvēsele.

Atšķireibā nu latvīšu literaruos volūdys latgalīšu rokstu volūdā rokstūs škir divskani **uo** i patskani **o**. Muola mola — 'māla mala'.

(Pīļlaunama ari divskaņa apzeimuošona ar **ō**, kai tai saucamajā vacajā raksteibā.)

Puorbaudi sevi!

Atzeimoj pareizū variantu!

Orā ir snīgs.

Uorā ir snīgs.

Uorā ir sņīgs.

Orā ir sņīgs.

Bruoļi kurynoj pļitu.

Bruoli kurynoj pļitu.

Bruoli kurynoj plitu.

Bruoļi kurynoj plitu.

Kuojis pošys ness iz sātu.

Kuojis pošys ņess iz sātu.

Kuojis pošys ņass iz sātu.

Kojis pošys ņess iz sātu.

Mes caļsimēs iz dorbu.

Mes celsimēs iz dorbu.

Mas ceļsimjās iz dorbu.

Mes ceļsimēs iz dorbu.

Eņgeļs radz eņģeli.

Engeļs radz engeli.

Eņģeļs radz eņģeli.

Eņgeļs radz eņģeli.

Napļās agļis skujis.

Naplēs eglis skujis.

Naplēs egļis skujis.

Napļās agļis skujis.

2. NŪDARBEIBA

Bīži viņ rūnās vaicuojums, kod raksteit i, kod — y. Verīs tuoļuok lykumus, kas paleidzēs.

Vuorda suokumā roksta **iu**: iudiņs, iudris.

Aiz **g, j, k** roksta **i** voi **iu**: giut, kimūss, jiura

Aiz **č, r, š, ž** roksta **y** voi **yu**: čyuska, (maizis) ryka, šyut, žyds. Izjamūt gadīņus, kod nuokušajā ziļbē ir meikstynuotuoja skaņa i, ī, ē, ē, ie, ei, iu: čiuskeņa, (maizis) riceņa, šivieja, žideņš.

Puorejūs gadīņūs, kas naīsakļauņ īprišk nūruodeitajuos kategorejuos, īsoku raksteit piec dzierdis, paraudzeit izrunuot obejus variantus i raksteit tū, kas skaņ dabiski.

Pīvadumam, mes sokom vysta (navys vista), bet visteņa (navys vysteņa), viļkt, sylts, lyzguot, likt i tt.

Puorbaudi sevi!

Lic i voi y!

Pīteram napateik g_ut ni blusys, ni m_usys.

Itys ir rudzu gr_ds; kab samaļt m_ltus, vajag daudz itaidu gr_udeņu.

Pi č_guona sātys č_vinej putyni.

Voi j_us z_nuojot, ka r_ba latgaliski ir suonkauļs?

T_s nav nimos tik gr_uts!

Paļtī daudz _udiņa.

Bārnu š_upoj tāva taiseitā š_upelī.

Ols tev ruodīs r_ugts voi soldons?

Voi dzierdi, kai č_vinej put_ni?

Viejs ž_užoj kai mīga dzīsme.

3. NŪDARBEIBA

Latgalīšu volūdā, taipat kai latvīšu volūdā, ir atgrīziniskī darbeibys vuordi, kuru atgrīziniskuma pazeime ir golūtne **-tīs** (attīceigi latvīšu literarajā volūdā — **-ties**).

Saleidzynuosi.

mozguot — mozguotīs

skrīt — skrītīs

runuot — runuotīs

klauseit — klauseitīs

Nabyutu nikaidu lelūs problemu, tik atgrīziniskajim darbeibys vuordim, taipat kai cytim vuordim, ari goduos, ka prīškā saknei stuojs prīdieklis. I taidūs gadīņūs latgalīšu rokstu volūdā vuorda daļa, kas nūruoda atgrīziniskumu, īsakuortoj storp prīdiekli i sakni.

I taitod itei svareiguo vuorda daļa ir **-sa-**: nūsamozguot, īsaskrīt, sasarunuot, puorsaklauseit.

Izjamūt gadīņus, kod vuords suocās ar **iza-** voi **aiza-**: izamozguot, izaskrīt, aizarunuot, aizaklauseit.

(Gadīņūs ar **iza-** i **aiza-** nu atgrīziniskuos vuorda dalis ir puori palics viņ a — viesturiski ir bejs: izsamozguot, izsaskrīt, aizsarunuot, aizsaklauseit, bet runys atvīgluošonai s ir pagaiss.)

Svareigi!

Latgalīši ir ļauds, kas vysu saprūt ar pyrmū reizi, deļtuo atgrīziniskuo vuorda daļa juoizmontoj tikai vīnu reizi. Taupeisim runys resursus! Taitod **napareizi** ir raksteit gon **-sa-** storp prīdiekli i sakni, gon golūtnei **-tīs** vīnā vuordā: nūsamozguotīs, īsaskrītīs, aizarunuotīs, aizaklauseitīs — **itai narokstom!**

Ari itys ir svareigi!

Īvāruosim gramatikys lykumus. **Nav pīļauams raksteit piec dzierdis**, pīmāram, "acasēst". Pareizi ir: atsasēst. Vuordam ir prīdieklis at-, atgrīziniskuo daļa **-sa-**, sakne **sēs-** i golūtne **-t**.

Raksteit itai latgaliski (acasēst) byutu tys pats, kas latvīšu literarajā volūdā raksteit "sviesc" (sviests).

Ir arī atgrīziniskā lītvuordi, arī tim atgrīziniskuo vārda daļa (-sa-; izjamūt iza- i aiza-) stāvot starp priekšli i sakni (ka vārdam ir priekšlis).

Pasaruošona (navys pasaruošonus), īsaklauseišona (navys īsaklauseišonus), izastaiguošana, aizastruoduošana.

Atšķirībā nu latvīšu literāruos vārdys latgalīšu vārdā napagaist saknis pādejs leidskaņš itaidūs gadījumūs:

Krist —> krisšana (latviski — krišana)

Mest —> mesšana (latviski — mešana)

Guozt —> guozšana (latviski — gāšana)

Puorbaudi sevi!

Pasatrenej — pīroksti latgaliski!

satīkties

iekliēgties

izkliēgties

iepirkties

noliekties

izpeldēties

atvadīties

piekāpties

pielasīt

izlasīt (grāmatu)

pievilkties

aizmirsties

aizrakties

iekārtoties

atvilkties

izsmieties

iepatīkties

atēsties

Paraugi tagad pats atvasynuot latgaliski lītvuordus ar -šona!

Grīzt, svīst, beļzt, lyuzt, sveist, aust.

4. NŪDARBEIBA

Itymā nūdarbeibā runuosim par lītвуordim. Lai byutu vīgļuok saprast, juorauga atguoduot latvīšu volūdys stuņdis i lītвuordu deklinacejis — tys var byut svareigai, kod ir šaubys, kaidu burtu raksteit kaidā konkretā gadīnī.

Tuoļuok apraksteitys lītвuordu deklinacejis latgalīšu volūdā.

1. deklinaceja: veirīšu dzimtis lītвuordi, kam vīnskaitļa nominativā ir golūtne **-s** (dāls), **-ys** (orklys), **-š** (ceļš).

Viereibai! Vuordus "kars" i "viejs" roksta ar golūtņi **-s**.

Tāvam beja pīci _____ (dēli), kotram nu jim beja četri _____ (lopi).

Ka pīrakstejot "dāli" i "lūpi", tod ir pareizi. Pyrmuos deklinacejis daudzskaitļa nominativa golūtne ir **-i**.

Vēļ var atguoduot — **vuords navar beigīs ar y**. Taitod — lūpy, dāly, orkly, kuorkly i tt. nav pareizi.

Vysim _____ (dēliem) patyka struoduot ar _____ (arkliem).

Daudzskaitļa dativa i instrumentaļa golūtne 1. deklinacejis lītвuordim ir **-im**. Taitod pareizuo atbiļde ir "dālim" i "orklim". (Napareizi — dālym, orklym, dālīm, orklīm i tml.)

2. deklinaceja: veirīšu dzimtis lītвuordi, kam vīnskaitļa nominativā ir golūtne **-s** (bruoļs, bolūds, rudiņs, zuts, spaņs) voi **-is** (greisliis, gruobeklis, kauslis). Pi 2. deklinacejis latgalīšu volūdā puorsvorā pīskaitomi tī vuordi, kas ir 2. deklinacejis lītвuordi latvīšu literarajā volūdā, viesturiski latgalīšu volūdā jim nu golūtņis ir pazuds i, bet par tū, ka jis tī bejs, līcynoņ meikstais (voi meikstynuotais izrunā vuordūs "bolūds", "zuts" vuorda beigys izrunojam meikstuok, nakai taidys pošys skaņu kūpys tyktu izrunuotys latvīšu volūdā) leidzskāņs pyrms **-s**. (Atguodoņ nūdarbeibu, kurā beja stuosteits, ka i, ī, e, ē meikstynoņ leidzskāņus.)

Kotram _____ (brālim) beja pa _____ (grābeklim).
_____ (balodim) i _____ (zutim) ir kotram sovs dzeivis areals.

Pareizi: "bruoļam" i "gruobekļam", "bolūžam" i "zušam". Vīnskaitļa datīva galūtne ir **-am**.

Taipat kai latvīšu volūdā, ir arī leidskaņu meja — zuts, zuša, zušam, zušu, zušim, zušūs, bolūds, bolūža, bolūžam, bolūžu, bolūžim, bolūžūs i.tml.

Izjāmums! Leidskaņu mejis nav, ka vuorda sakne beidzas ar **p** — skaps, skapa, skapūs i tml.

3. deklinaceja: pi juos latgalīšu volūdā pīskaitomi vuordi Jezus Kristus i personvuordi ar galūtni **-us** (Mikus, Ingus i tml.) Lūceišona naatsašķir nu latvīšu literaruos volūdys.

4. deklinaceja: sīvīšu dzimtis lītvuordi, kam vīnskaitļa nominatīvā ir galūtne **-a** (golva, kuoja, samaņa)

Viers _____ (galvas) dabasi, es radzu juos _____ (kājas), asu vēļ pi _____ (samaņas).

Pareizi byus, ka pīraksteji — "golvys", "kuojis", "samanis".

Aiz cītuo leidskaņa vīnskaitļa genitīvā, daudzskaitļa nominatīvā un akuzatīvā ir galūtne **-ys**: golvys, lopys, aiz meikstynuotuo (meikstuo) leidskaņa — galūtne **-is**: kuojis, samanis.

Īmu sovom _____ (kājām), verūs iz kruosainajom kūku _____ (lapām).

Daudzskaitļa datīvā i instrumentālī galūtne ir **-om** (kuojom, lopom) (latgalīšu rokstu volūdā **nav pareizi** izmontuot Zīmeļlatgolai rakstureiguos daudzskaitļa datīva i instrumentāļa galūtnis **-uom** — kuojuom, lopuom, samaņuom).

5. deklinaceja: sīvīšu dzimtis lītvuordi, kam vīnskaitļa nominatīvā ir galūtne **-e** (egle, muote). Itei ir sareižgeita deklinaceja, deļtuo ka izlūksnēs ir daudz lūcejumu galūtņu variantu.

Puorbaudi sevi pīmārā i saleidzinoj tabulā, ci pareizi pīraksteji.

Pīcys _____(egles), vīnā _____(eglē) vuovereite.
_____(eglēm) zalis skujis, vysuos _____(eglēs) siež putyni.

Vsk.

N. egle, muote
G. eglis, muotis
D. eglei, muotei
A. egli, muoti
I. ar egli, ar muoti
L. eglē, muotē

Dsk.

N. eglis, muotis
G. egļu, muošu
D. eglem, muotem
A. eglis, muotis
I. ar eglem, ar muotem
L. eglēs, muotēs

Taitod vsk. genitiva, dsk. nominativa i akuzativa golūtne ir -is (eglis, muotis); vsk dativa golūtne -ei (eglei, muotei), vsk. lokativa golūtne ir -ē (eglē, muotē), dsk. dativa i instrumentaļa golūtne -em ((ar) eglem, muotem), dsk. lokativa golūtne ir -ēs (eglēs, muotēs).

Napareizi: eglī siež vuovereite, egļuos siež putyni, egļom zalis skujis.

Ka vuords beidzas ar b, m, p, v, daudzskaitļa genitivā jis rokstoms itai: dūbe-dūbu, zeme-zemu, zīpis-zīpu, vierve-viervu.

6.deklinaceja: sīvīšu dzimtis lītvuordi, kam vīnskaitļa nominativā ir golūtne –s. Ari itymā deklinacejā izlūksnēs ir vairuoki lūcejumu golūtņu varianti, deļtam pīraksteisim pylnu lūceišonys paradigmu. Pīroksti i puorbaudi! Kotram ir divejis _____ (acis). Mes redzim ar _____(acīm). Labi, kod _____(acīs) nav osoru. Jam kotrai _____(acij) ir sova kruosa.

Vsk.

N. acs, zivs
G. acs, zivs
D. acei, zivei
A. aci, zivi
I. ar aci, ar zivi
L. acī, zivī

Dsk.

N. acs, zivs
G. ocu, zylvu
D. acim, zivim
A. acs, zivs
I. ar acim, ar zivim
L. acīs, zivīs

Taitod vsk. dativā golūtne -ei (nakteim sirdei), vīnskaitļa nominatīvā golūtne -s (nakts, sirds), dsk. dativā i instrumentālī ((ar) naktim, sirdim), dsk. lokatīvā -īs (naktīs, sirdīs).

Napareizi: ačom, siržom, sirdej, acej, ačuos, siržuos i tml.

Lai arī vairumam lītvuordu latgalīšu volūdā deklinaceja sakreit ar latvīšu volūdu, tūmār ir arī vuordi, kam ir cyta deklinaceja i pat dzimte, pīmāram, pasauls (pasaule), atslāgs (atslēga), kļovs (kļava), pāds (pēda), bolss (1.dekl.) (balss (6.dekl.)), dzīsmē (dziesma), prīca (prieks), līsmē (liesma), lads (ledus), sieņs (sēne) i c.

Puorbaudi sevi!

Īkovoos dūtū vuordu pīroksti pareizi latgaliski!

Aiz pagrīzīņa razami _____ (kalni).

_____ (kalpiem) _____ (dzīvē) īt cytaiži nakai _____ (kungiem).

Kotram _____ (brālim) bija četri _____ (bēni).

Vysur sakrytušys _____ (rudens) dzaltonuos _____ (lapas).

Kotrā _____ (puķē) _____ (bitei) ir atrūnams nektars, nu kuruo tiks taiseits _____ (medus).

Kotrā _____ (daļā) ir vēļ cytys _____ (daļas).

Vysom _____ (māsām) beja četrys _____ (meitas).

Dzīžu šmuku _____ (dziesmu) par vysom _____ (Latvijas) _____ (upēm).

_____ (saulē) navajag vērtīs.

_____ (pelēm) garšoj gryudi. _____ (pelēs) ir baile nu _____ (kaķiem).

Munai _____ (ausij) ir loba dzierde.

_____ (pirtīs) ļauds īt na tikai mozguotūs.

_____ (acīs) jam _____ (asaras).

5. NŪDARBEIBA

Darbeibys vuorda nanūteiksmei parosti leluokuos problemys ir 2. i 3. konjugacejis vuordim, kam izskaņa ir -eit voi -ēt.

Kai zynuot, kuru izskaņu raksteit?

Jamam paleigā latvīšu literarū volūdu. Ka tymā darbeibys vuords beidzas ar -īt, tod latgaliski rokstom **-eit**: raksteit, skaiteit, gaideit, skraideit.

Ka latvīšu literarajā volūdā darbeibys vuords nanūteiksmē beidzas ar -ēt, latgaliski rokstom **-ēt** (izrunojam puorplotū ē (skaņa storp ē i ā, par tū tyka runuots suokuma nūdarbeibā): kavēt, revēt, redzēt, meklēt.

Izalosi pareizū nanūteiksmis formu!

laistiet, laisteit, laistēt
dzeļtēt, dzeļtiet, dzeļteit
mirdzēt, mirdzeit, mirdziet
vuoriet, vuorēt, vuoreit
maiseit, maisēt, maisiet
kaļtiet, kaļtēt, kaļteit
smaideit, smaidēt, smaidiet
rasēt, raset, raseit
peikstiet, peiksteit, peikstēt
speidēt, speideit, spediet
kaseit, kasiet, kasēt
praseit, prasēt, prasiet
kuosiet, kuosēt, kuosiet
meiceit, meiciet, meicēt

Nu darbeibys vordu ar izskaņu –šona darynoj lītvordus.

Taidūs gadīņūs:

Ka darbeibys vordu nanūteiksmē ir izskaņa -eit, tod pyrms izskanis –šona juoroksta **-ei-**: raksteišona, skaiteišona, gaideišona, skraideišona.

Ka darbeibys vordu nanūteiksmē ir izskaņa -ēt, tod pyrms izskanis –šona juoroksta **-ie-**: kaviešona, reviešona, redziešona, mekliešona.

Taipat lītvordus nu darbeibys vordu atvasynoj ar izskaņu -jums.

Taidūs gadīņūs:

Ka darbeibys vordu nanūteiksmē ir izskaņa -eit, tod pyrms izskanis -jums juoroksta **-e-**: rakstejums, lasejums, raidejums, nūsacejums.

Ka darbeibys vordu nanūteiksmē ir izskaņa -ēt, tod pyrms izskanis -jums juoroksta **-ie-**: kaviejums, reviejums, redziejums, mekliejums.

Divdabim, kuri atvasynuoti nu darbeibys vordu ar -eit nanūteiksmē, golūtnis voi izskanis prīškā roksta **-ej-**: lasejs, lasejuse, lasejušais, lasejušuo.

Divdabim, kuri atvasynuoti nu darbeibys vordu ar -ēt nanūteiksmē, golūtnis voi izskanis prīškā roksta **-iej-**: pīredziejs, pīredziejuse, pīredziejušais, pīredziejušuo.

nanūteiksme latvīšu lit. v.	nanūteiksme latgalīšu rokstu v.	-jums	-šona	divdabs
-īt	-eit	-e-	-ei-	-e-
-ēt	-ēt	-ie-	-ie-	-ie-

Tim, kam nanūteiksmē izkaņa ir -ēt, vīgluok atguoduot – atvasynuojumūs izskanis prīškā rokstoms **-ie-**.

Puorbaudi sevi!

Pasatrenej! Puorlic latgaliski.

vārīšana

vārījis

dzeltēšana

dzeltējusi

mīcījums

mīcījuši

rasējums

rasējušas

kāsēšana

kāsējis

smaidīšana

smaidījusi

maisījums

maisījuši

laistījums

laistījušas

pieprasījums

pieprasījis

kavējums

kavējusi

maisīšana

maisījuši

pieprasīšana

pieprasījušas

6. NŪDARBEIBA

Personu vītnīkvuordi ir itaidi (vīnkuorši juoīgaumej):

es, tu, jis, jei, mes, jius, jī, juos

Naregularī darbeibys vuordi ir itaidi (vīnkuorši juoīgaumej)

es	dūmu	īmu	asu
tu	dūd	ej	esi
jis, jei, jī, juos	dūd	īt	ir
mes	dūmam	īmam	asam
jius	dūmat	ejat	asat

Pīļāunamys ari vīnskaitļa 1. personys formys dūdu, eimu, asmu, daudzskaitļa 1. personys formys dūdam, eimam, daudzskaitļa 2. personys formys dūdat, eimat, īmat, ejte. Aizdavumūs itymā materialā par pareizom tiks skaiteitys tuos formys, kas nūruodeitys pamatmaterialā. Īsokoms ari kasdīnys raksteibā pīsaturēt pi tom.

Darbeibys vuordim, kurim nanūteiksmē sakne beidzās ar s (nest, vest, krist) voi z (lauzt, grauzt), nuokūtnis formuos **s** voi **z** juosagloboj.

nesšu, nessi, ness, nessim, nessit

vesšu, vessi, vess, vessim, vessit

lauzšu, lauzsi, lauzs, lauzsim, lauzsit

grauzšu, grauzsi, grauzs, grauzsim, grauzsit

Puorbaudi sevi!

Pīroksti latgaliski!
es griezīšu maizi
jūs metīsiet
viņi sviedīs
mēs svīdīsim
sniegs kusīs
lietus kritīs
viņas izbozīs acis
jūs gāzīsiet podus
es bāzīšu kāju zeķē

Lic pareizū **dūt, byut, it** formu (darbeibys vuordam juobyut tagadnē)!

Tu _____ lobs cylvāks.

Es _____ iz sātu.

Tu _____ sovam suņam ēst.

Mes _____ laimeigi.

Jius _____ iz veikalu.

Jius _____ gudri.

Es _____ tev padūmu.

Es _____ gūdeigs.

Tu _____ ej iz školu.

Jius _____ vysim naudu.

Mes _____ iz tiergu.

Mes _____ vīns ūtram rūku.

7. NŪDARBEIBA

Eipašebys vuordu, kuortys skaitļa vuordu, vītnīkvuordu i divdabu veirīšu dzimtis vīnskaitļa nominativa nūteiktuo golūtne ir **-ais**: lobais, pyrmais, munejais, kurais, nasamais, paguojušais.

Napareizys rokstu volūdā ir formys ar **-īs**: lobīs, pyrmīs, munejīs, kurīs, nasamīs, paguojušīs.

Daudzskaitļa genitiva golūtne veirīšu i sīvīšu dzimtis eipašebys vuordam, kuortys skaitļa vuordam, vītnīkvuordam i divdabam ir **-ūs**. Ite vairs nav tūs pyrmūs atliduojušūs malnūs strodu.

Apstuokļa vuords **vēļ** <--- itai rokstoms.

Prīvuordi **deļ**, **nu**, **pi** <--- itai rokstomi.

Kūpā i škierti rokstomi vuordi:

Kūpā rokstomi apstuokļa vuordi

aiz-: aizkuo, aiztuo;

deļ-: deļkuo, deļtuo;

naz-: nazcik, nazkai, nazkod, nazkur;

pa-: paceļu, pamosam, papylnam;

par-: parkū, partū

Prīvuordus **aiz**, **deļ**, **par** kūpā ar vītnīkvuordu roksta škierti: aiz kuo (aiz tuo), deļ kuo (deļ tuo), par kū (par tū).

Voi jiuti starpeibu?

Parkū tu šudiņ runuoji ar jū? (Kāpēc tu šodien runāji ar viņu?)

Par kū tu šudiņ runuoji ar jū? (Par ko tu šodien runāji ar viņu?)

Aizkuo jis taidis prīceigs? (Kāpēc viņš tik priecīgs?)

Aiz kuo tu stuovi ryndā? (Aiz kā tu stāvi rindā?)

Deļkuo tu pierc itū gruomotu? (Kāpēc tu pērc šo grāmatu?)

Deļ kuo tu pierc itū gruomotu? (Kam tu pērc šo grāmatu?)

Škierti rokstomi apstuokļa vuordi

naviņ: cik naviņ, kai naviņ, kod naviņ, kur naviņ;

nabejs: cik nabejs, kai nabejs, kod nabejs, kur nabejs;

koč: koč cik, koč kai, koč kod, koč kur;

kod: kod cik, kod kai, kod kod, kod kur.

Saiklis, kas latvīšu volūdā ir "un", latgalīšu rokstuvolūdā ir — **i**.

(Radīs nu vacuokys formys — *ir.)

Apstyprnuojuma partikula — **nui** (latv.lit. volūdā jā).

Nūlīguma partikuma — **nā** (latv.lit.volūdā nē).

Cytys bīžuokuos partikulys — **koč, kod, viņ, naviņ, kazyn, nazyn**.

Latgalīšu volūdā dzeivys ir supina formys — tuos roksta ar -tu, -tūs i lītoj ar darbeibys vuordim, kas apzeimoj kusteibu, — **īsim gulātu, skrīsim mauduotūs**.

Puorbaudi sevi!

Lic vordu latgaliski!

Babai, kai jau vysod, golvā beja _____ (raibais) skusts.

Tys ir muns _____ (otrais) dzejūļs.

Voi niu dzīd _____ (tavējais) dāls?

Kotrs _____ (gatavais) torts ir eists moksls dorbs.

_____ (kāpēc) tu naēd?

Es nazynu, _____ (kāpēc) izmyra dinozauri.

Bruoļs nūlyka bumbu _____ (aiz tā) gaļdeņa.

_____ (par ko) šudiņ školuojuoju stuņdē stuosteja?

Īsim _____ (meklēt) paslāptū montu?

_____ (jā), īsim! _____ (nē), es šudiņ nagrybu.

_____ (pie) kuo ir munys gruomotys?

_____ (to) tovu gruomotu nav nikur.

Tovai sātai vairs nav _____ (lielo) lūgu?

_____ (kāpēc) tu _____ (vēl) naēd _____

(jauno) buļvu?

8. NŪDARBEIBA

Ar darbeibys vuordu latgalīšu rokstu volūdā ir vysgryušuk — seviški ar pīdiekļa patskani/divskani 2. i 3. konjugacejis darbeibys vuordim. Raudzeisim pīraksteit darbeibys vuordu lūceišonu, tik juoatguodoj darbeibys vuordu dalejums konjugacejuos.

Svareigi, pyrms dūmuot, kaidu izskaņu raksteit, vuordu puorvērst pamatformā, lai saprastu, voi vuorda izskaņa ir -eit (slauceit, skaļdeit) voi -ēt (ryusēt, kuosēt).

Pi 1. kojugacejis pīder darbeibys vuordi, kam nav pīdiekļa (nest, augt).

Golvonais par 1. kojugaceju:

- Tagadnis daudzskaitļa 1. i 2. personys golūtnis ir -am, -at (nest — nasam, nasat; augt — augam, augat; raut — raunam, raunat; krist — kreitam, kreitat).
- Daļai 1.konjugacejis darbeibys vuordu paguotnis 3.personys golūtne ir -a (auga, kryta), daļai — -e (nese, ruove).
- Ka 3.personys golūtne ir -a, tod paguotnis daudzskaitļa 1. i 2. personys golūtnis ir -om, -ot (auga — augom, augot; kryta — krytom, krytot).
- Ka 3.personys golūtne ir -e, tod paguotnis daudzskaitļa 1. i 2. personys golūtnis ir -em, -et (nese — nesem, neset; ruove — ruovem, ruovet).
- Daļai darbeibys vuordu vīnskaitļa 1. personā mainuos saknis beigu leidzkaņš: d : ž (vede — vežu), t : š (mete — mešu), s : š (nese — nešu), c : č (sauce — sauču), l : ļ (cēle — cieļu).

Lic pareizū formu!

_____ (es) vakar _____ (nesu) maisus iz pogrobu. Muosa ari _____ (nesa). Šudiņ _____ (nesu) gruomotys.

Kod mes _____ (augām), tai nabeja.

Mes _____ (vedām) puordūt seipulus.

Tāvs maisu _____ (velk) pa _____ (zemi). Mes vakar _____ (nevilkā) i šudiņ _____ (nevelkam).

Es _____ (nenospiedu (mīgt)) durovu zvona pūgu. _____ (viņš) _____ (nospieda (mīgt)), _____ (tāpēc ka) ir garuks.

Mes šudiņ _____ (metam) bumbu puori teiklam. _____
(jūs) vakar ari _____ (metāt)? Es vakar _____ (nemetu) i
šudiņ ari _____ (nemetu).
Vakar _____ (rakām) duorzu. Šudiņ _____ (jūs) _____
(rokāt).
Vakar mežā skali _____ (kauca) _____ (vilki).
Baba _____ (vērpa (sprēst)). _____ (es) ari _____
(vērpu (sprēst)). Tai mes obejis _____ (vērpām (sprēst)).
Mes _____ (stiepām) _____ (no) _____ (tirgus)
pierkumus. Šudiņ _____ (jūs) _____ (stiepjat).

2. konjugacejis darbeibys vuordi

- Darbeibys vuordim, kuri nanūteiksmē beidzās ar **-uot, -ynuot**, tagadnē ir **-oj-(-yno-)**, paguotnē — **-uoj-(-ynuoj-)**. Dūmuot — es niu dūmoju, es vakar dūmuoju. Pagaisynuot — tu niu pagaisyno, tu vakar pagaisynuoji. Staiguot — jis niu staigoj, jei vakar staiguoja.
- 2. konjugacejis darbeibys vuordim tagadnis 1. i 2. personys daudzskaitļa golūtnis ir **-am, -at**. (niu dūmojam, dūmojat; niu pagaisynojam, pagaisynojat; niu staigojam, staigojat)
- 2. konjugacejis darbeibys vuordim paguotnis 1. i 2. personys daudzskaitļa golūtnis ir **-om, -ot**. (vakar dūmuojom, dūmuojot; janvarī pagaisynuojom, pagaisynuojot; pyrms mieneša staiguojom, staiguojot)

Lūceišonys paraugi

Nanūteiksmis izskaņa **-uot**

Tagadne	Paguotne	Nuokūtne
(es) dūmoju	dūmuoju	dūmuošu
(tu) dūmoj	dūmuoji	dūmuosi
(jis, jei, jī, juos) dūmoj	dūmuoja	dūmuos
(mes) dūmojam	dūmuojom	dūmuosim
(jūs) dūmojat	dūmuojot	dūmuosit

Nanūteiksmis izskaņa -eit

Tagadne	Paguoṭne	Nuokūtne
(es) peļneju	peļneju	peļneišu
(tu) peļnej	peļneji	peļneisi
(jis, jei, jī, juos) peļnej	peļneja	peļneis
(mes) peļnejam	peļnejom	peļneisim
(jūs) peļnejat	peļnejot	peļneisit

Nanūteiksmis izskaņa -ēt

Tagadne	Paguoṭne	Nuokūtne
(es) kaveju	kavieju	kaviešu
(tu) kavej	kavieji	kaviesi
(jis, jei, jī, juos) kavej	kavēja	kavēs
(mes) kavejam	kaviejom	kavēsim
(jūs) kavejat	kaviejot	kavēsit

3. konjugacejis darbeibys vuordi

- Ka darbeibys vuorda nanūteiksmis izskaņa ir -ēt, tagadnis daudzskaitļa 1. i 2. personys golūtne ir -im, -it (redzēt — redzim, redzit; peikstēt — peikstim, peikstit)
- Darbeibys vuordim "muocēt", "derēt", "tecēt" tagadnis daudzskaitļa 1. i 2. personys golūtnis ir -am, -at (muokam, muokat), paguoṭnis daudzskaitļa 1. un 2. personā ir -iejom, -iejot (muociejom, deriejom, teciejom).

Nanūteiksmis izskaņa -eit

Tagadne	Paguoṭne	Nuokūtne
(es) maisu	maiseju	maiseišu
(tu) maisi	maiseji	maiseisi
(jis, jei, jī, juos) maisa	maiseja	maiseis
(mes) maisom	maisejom	maiseisim
(jūs) maisot	maisejot	maiseisit

Nanūteiksmis izskaņa **-ēt**

Tagadne	Paguoṡne	Nuokūṡne
(es) guļṡ	gulieju	guliešu
(tu) guli	gulieji	guliesi
(jis, jei, jī, juos) guļ	gulēja	gulēs
(mes) gulim	guliejom	gulēsīm
(jūs) guliṡ	guliejoṡ	gulēsīṡ

Darbeibys vuordim ar nanūteiksmis izskaņu **-ēt** sakreit 2. i 3. konjugacejis paguoṡnis i nuokūṡnis personu izskanis, taipat 2. i 3. konjugacejis paguoṡnis i nuokūṡnis personu izskanis sakreit ari darbeibys vuordim ar nanūteiksmis izskaņu **-eit**.

Pīmāram, var atguoduot, ka **-eit** vuordim vysuos paguoṡnis formuos ir **e** (medeit — medeju, medeji, medeja, medejom, medejoṡ (2.konjugaceja); skaiteit — skaiteju, skaiteji, skaiteja, skaitejom, skaitejoṡ (3.konjugaceja)).

Bet nuokūṡnis formuos **-eit** vuordim ir **ei** (medeit — medeišu, medeisi, medeis, medeisīm, medeisīṡ (2.konjugaceja); skaiteit — skaiteišu, skaiteisi, skaiteis, skaiteisīm, skaiteisīṡ (3.konjugaceja)).

Taipat var atguoduot, ka **-ēt** vuordim paguoṡnis 3.personā ir **ē** (redzēt — redzēja; kuosēt — kuosēja; dzeļtēt — dzeļtēja, stuovēt — stuovēja)

Var raudzeit vērtīs tabulā

			paguoṡne	nuokūṡne		tagadne	
latvīšu literarajā volūdā <i>-īt</i>	latgaliski -eit	es	-e-	-ei-	2.konj.	es	-eju
		tu				tu	-ej
		jis, jei, jī, juos				jis, jei, jī, juos	-ej
							mes
		jūs				-ejat	
		3.konj.				es	-u
					tu	-i	
					jis, jei, jī, juos	jis, jei, jī, juos	-a
							mes
		jūs			-ot		

latvīšu literarajā volūdā <i>-ēt</i>	latgaliski -ēt	es	-ie-	-ie-	2.konj.	es	-eju
		tu				tu	-ej
		jis, jei, jī juos				jis, jei, jī, juos	-ej
		mes	mes	-ejam			
		jius	jius	-ejat			
		mes	-ē-	-ē-	3.konj.	es	-u
		jius				tu	-i
						jis, jei, jī, juos	-
						mes	-im
			jius	-it			

Puorbaudi sevi!

Lic latgaliski!

Baba _____ (audzēs) _____ (govis).

Voi redzi, kai bruoļs _____ (pildīs) itū aizdavumu? Tu _____ (varēsi) jam _____ (palīdzēt).

Mes _____ (runājām), kai _____ (izdarīt) dorbus.

Jius _____ (mākat) _____ (skaitīt).

Mama _____ (kaltēja) zuoļu čajus.

Vakar _____ (ravēju) nazuolis. Dreiž otkon _____ (ravēšu).

Mama ari _____ (sasaldēja) ūgys zīmai. I cytugod _____ (arī) _____ (sasaldēs).

Es _____ (sacīju) vysu, kū zynu.

Mes _____ (varam) paceļt itū _____ (akmeni). Voi _____ (jūs) ari _____ (varat)? Vakar _____ (vēl) _____ (varējāt), voi reit _____ (varēsiet)?

Ontons vakar cīši _____ (kāsēt), gon dreiž byus vasals _____ (un) _____ (nekāsēs).

Pavasari otkon vysur _____ (skanēs) putynu dzīsmis.

Odums _____ (apzeltīja) itū gradzynu.

Dreiž mes _____ (rakstīsim) pareizi. _____ (palīdzēsīm) ari cytim.

Es nazynu, kū _____ (darīšu), bet zynu, kū _____ (darīju).

Vēļ daži aizdavumi

Las_jums, nusac_šona, rakst_šona, slav_jums, slav_šona,
dar_jums, finans_jums, raid_šona, raid_jums, rakst_jums,
laist_jums, rad_šona, nūviert_jums,
mekl_jums, apgrūz_šona, rad_jums, zeim_jums, pīpras_šona,
pel_šona, moks_jums, gondar_jums, izmežg_jums, mark_jums,
dar_šona, laist_šona, apgrūz_jums, zeim_šona, pīpras_jums,
pel_jums, las_šona, finans_šona, nūsac_jums.

Puorlic!

Līks koks. Kūp dūmi. Cepu graudu maizi. Piena upes ķīseļa krastos.

Liels vilks un mazais vilciņš. Akā vienmēr ir daudz ūdens.

Metīsim papīrus ugunī, kur lēkā dzirkstis.

Kas ada ziemai siltas zeķes?

Fragmenti nu Ilzis Spergys stuostu kruojuma „Dzeiveiba“ stuostim.
Lic pareizū formu latgaliski ci pareizū burtu!

_____ (sēdēju) mašynā i _____ (skatījos (vērtīs)) pa lūgu. Koļka
_____ (pīpēja) i _____ (laida) d_____umus taišni styklā. Jis _____
(noskatījās (nūsavērt)), kai mutuli _____ (atsitas) pret lūgu i bolti
izkleist pa vacuos mašynys salonu. Jis ilgi _____ (grozīja)
radeju, _____ (raudzīja) nūg_____ut muzyku. Pal_____ka pi _____ (nez
kādas) buobys. Jei dzīduoja smogai i kai na nu ituo pasauļa, i jis
_____ (pīpēja), _____ (atlaidies) siedeklī, i pa šaļtei pabunguoja
pa styuri ar pierstim leidza tai buobai.

Mes _____ (gaidījām) Gošys i juo puišu. Jī vēļ beja krūgā,
_____ (nevarēja) viņ beigt atsavasaluot. Dūmuot, piec puors
stuņžu nabyusim jau atpakaļ. Jī nikod navar _____ (iztaisīties)
nu sātys. Tynās i trynās tys ap tū.

/“Pajam mani sev leidza”/

Veirīteits rūtainajā biņdzjukā až _____ (grūdās) viersā
sādātuojim, _____ (runāja) _____ (nez kādas) glupuosts
par teatrim – mudrai i saškaļdeitai. Tī obeji _____ (parāvās)
molā, dūmuodami, ka jis grib _____ (sēdēt) iz beņča.
Strupais _____ (norausā) sīkolys nu pīris i byudu, kū runuodams
pa gaisu _____ (šķieda) rūtainais, pasavēre iz juo, koč _____
(neko) _____ (nesacīja).

Runuotuojs beja gotovs sādātuojis. Paprīšku saruovs iz augšu biksis,
sēde kluot. _____ (parādījās) tīvys _____ (kājas) ar ryžom
spolvom i palāki nūbrukušu zeču stuļpeni. Sasāduši iz beņča, veči
tārgavuoja tuoļuok.

Ni jau tai dzāruši, ni kuo. Kū tuos buobys zyna. Tod koč šņabs beja
kai šņabs, navys ituos krutkys, kas niule. Sasadzer sazyn kaidu
māslu i tod jiukst pruoatā, apsyt vīns ūtra ar ciervi pa dzārumam.
Agruok _____ (dzēra) i _____ (dzēra), a itaidu breinumu, kai
niule avīzēs var _____ (lasīt (skaiteit)), gon nabeja. Pasaver, niu
pat “Latvejis Avīzē” apraksteits, kai tāvs apsyta sovus dālus ar ciervi
i pats _____ (pakārās) iz čardaka. Vo ta tai agruok itai beja? Voi
ta beja avīzē koč vīna taida ziņa? Niu škir, kū gribi, – slapkaunis da
maniaki. Lobu ļaužu i nadzierd!

/“Kopu svātki”/

Vysu aizdavumu atbiļdis meklej www.lakuga.lv/raksteiba/